

EXAMENOPDRACHT :
RELIGIEUZE CULTUUR VAN HET ALLEDAAGSE LEVEN

SINT-ROCHUS – ULBEEK

Diane Nysten – Syntra Hasselt

SINT-ROCHUS, PATROONHEILIGE VAN DE PAROCHIE ULBEEK

Naam : Rochus van Montpellier

Feestdag : 16 augustus

Historische gegevens zijn er nauwelijks over Rochus. Wat verteld wordt, berust dus grotendeels op mondelinge overlevering.

Vroeger nam men aan dat hij geboren was tegen het eind van de 13e eeuw (1295) en dat hij stierf in 1327. Op basis van het jongste onderzoek neemt men aan dat hij geboren moet zijn in 1350.

Zijn ouders waren gegoede burgers. Vanaf zijn geboorte had hij op zijn linkerzij een wijnvlek in de vorm van een kruis: men beschouwde dat als een teken van God.

Hij verloor al vroeg zijn beide ouders. Zijn vader was gouverneur van Montpellier. Rochus erfde die functie, maar gaf die samen met het beheer van zijn goederen aan zijn oom. Hij schonk zijn geld aan de armen en trad in de Derde Orde van St.-Franciscus. Hij ging op pelgrimage naar Rome en onderweg hielp hij bij het verzorgen van pestslachtoffers. Daarbij ontdekte men de gave van hem om mensen door een kruisteken wonderbaarlijk te genezen.

In Rome aangekomen genas hij daar ook weer veel mensen waaronder een Kardinaal. Toch bleef hij arm en zonder aanzien. Op zijn terugreis in Piacenza, kreeg hij zelf de pest. Omdat hij wegens geldgebrek in het hospitaal niet welkom was of volgens een ander verhaal omdat hij bang was anderen te besmetten, trok hij zich terug in een hut in de nabijgelegen bossen. Daar verscheen hem een engel om hem te verzorgen. De hond van een edelman uit de omgeving bracht hem brood, totdat hij genezen was.

Toen hij hersteld was, ging hij weer op weg naar huis. Daar heerste op dat moment een burgeroorlog. Thuisgekomen zag men Rochus aan voor spion. Niemand herkende hem, ook zijn eigen familie niet. Ook niet de rechter aan wie hij verantwoording moest afleggen. En die rechter was nog wel de oom die zijn goederen beheerde.

Dat een pelgrim bij terugkomst niet wordt herkend door de mensen thuis, is een geliefd thema in middeleeuwse pelgrimsverhalen. Waarschijnlijk wil de legende daarmee aanduiden, dat de pelgrim door zijn bedevaart een ander mens is geworden; hij is op Christus gaan lijken. Dat wordt uitgedrukt door de omstandigheid dat de mensen van vroeger de teruggekeerde pelgrim niet meer herkennen: hij beantwoordt niet meer aan het oude beeld, dat zij nog hebben; de pelgrim is een nieuwe mens geworden.

Hij verzwegen zijn ware identiteit en na vijf jaar gevangenis overleed hij. Pas toen werd hij herkend aan de kruisvormige moedervlek op zijn borst die sinds zijn geboorte steeds groter en mooier geworden was. Dan werd hij met alle eer begraven. In 1414, tijdens het Concilie van Constance, brak de pest uit in die stad. Er werd gebeden en er werden processies gehouden ter ere van Sint-Rochus en de pest was

meteen voorbij. Paus Paulus III stichtte daarom de Rochus-broederschap : de “Societatis S.Rochi”. Rochus, een heel populaire heilige onder het volk, werd vaak als noodhelper aangeroepen, hoewel hij niet bij de klassieke 14 noodhelpers hoort. Hospitalen voor pestslachtoffers werden vaak Rochus-hospitalen genoemd. Een deel van zijn gebeente werd in 1415 naar Venetië overgebracht, waar men in 1485 de St.Rocco-kerk voor hem bouwde. In Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje worden tot op heden de letters “VSR” (Vive Saint Roche) op de huizen aangebracht. Sinds 1666 bestaat er al de pelgrimage naar de Rochus-berg bij Bingen in Duitsland, waar in 1754 ook een Rochus-Broederschap werd opgericht. Sint-Rochus werd nooit officieel heilig verklaard, maar wordt beschouwd als één van de pestheiligen en werd dus aangeroepen als er een epidemie van de pest heerste.

Sint-Rochus was (en is) de patroonheilige van Ulbeek en Ulbeek werd een bedevaartsoord. Men vermoedt dat omwille van het besmettingsgevaar door de bedevaarders de kerk nabij de grens van Wellen gebouwd werd op de plaats waar zich oorspronkelijk slechts een kapel bevond. (Hetzelfde deed men met terechtstellingsplaatsen zoals galgen en dit omwille van het besmettingsgevaar door ontbindende lijken.)

Opmerking i.v.m. de locatie van de kerk :

De inhoud van die laatste paragraaf kan worden weerlegd. Het is helemaal niet zeker dat de kerk omwille van besmettingsgevaar op de grens van Wellen werd gebouwd.

Twee elementen die bij die keuze zeker wel een rol hebben gespeeld :

1.de kerk ligt aan het dorpsplein

2.hier liep vroeger een beek, de Spaalbeek. (Ulbeek : de heuvel aan de beek)

Jo Billen

Rochus wordt aangeroepen tegen pest-, cholera- en andere epidemieën, alsmede tegen pijn in de voeten, knieën en benen; ook nog tegen hondsdoelheid, veepest en allerhande ongelukken.

Hij is patroon van de gevangenen, zieken, ziekenhuizen, gasthuizen, hospitalen, artsen, chirurgen, apothekers en doodgravers; ook van de kunsthandelaars; boeren, hoveniers, hopbrouwers en wijnbouwers; bezembinders, stratenmakers, schrijnwerkers en vuurwerkmakers; daarnaast nog van zeevaarders en wagenmakers.

Hij is onder andere ook patroon van de steden Montpellier, Parma en Venetië.

Hij wordt afgebeeld als een pelgrim : staf in de hand, (korte) pelgrimsmantel, knapzak, hoed; in verreweg de meeste gevallen is hij herkenbaar, omdat hij - soms door zijn kleeft iets op te trekken - naar een pestbuil op zijn bovenbeen wijst. Haast altijd heeft hij een hond bij zich, die meestal brood in de bek draagt. Soms is hij ook afgebeeld met een engel. In Ulbeek is de pelgrimsstaf ondertussen verdwenen. Aan zijn linkerkant staat i.p.v. een engel een kindje met een wapenschild in de hand. Dit is een reliekhouder. Waarschijnlijk heeft dit nooit een relikwie bevat vermits in de

(nieuwe) kerk een speciale reliekhouders wordt bewaard met de relikwie van Sint-Rochus.

Sint-Rochus is zeker niet de oorspronkelijke patroonheilige van Ulbeek. De oudste kerk dateert immers van voor het leven van Sint-Rochus. Wie de eerste patroonheilige was, weten we niet. Mogelijk was het Sint-Isidoor; hij leefde omstreeks het jaar 600 en werd ook in Ulbeek vereerd. Met zekerheid weten we dat in Ulbeek naast Onze-Lieve-Vrouw ook de volgende heiligen vereerd werden : Barbara, Gregorius en Catharina.

In één van de registers van het kerkfabriek, opgesteld door pastoor Laporte, vinden we een inventaris terug van de ornamenten die zich in de kerk bevonden, o.a. Zilverwerk : ... een schoen porte relique van ons Lieve Vrouw, evenals een reliqui van S Rochus en één van het H. Kruis ...

En verder op 28 januari 1852, getekend pastoor Laporte : een oud register van het beneficie van St. Denis en St. Barbara (!) in de kerk te Ulbeek van 1614 tot 1668 ... van 1669 tot 1689 ... van 1732 tot 1743 ...

Opmerking i.v.m. Sint-Isidoor :

De oude Sint-Rochuskerk werd in 2012 volledig gerestaureerd en herbestemd tot begraafplaats. Bij die restauratie werd in de nis boven de ingang in de voorgevel het beeldje van de heilige Isidoor geplaatst (en niet dat van Sint-Rochus). Dit beeldje stond vroeger op een sokkel binnen de kerk. Vòòr de restauratie heeft in die nis nooit een beeldje gestaan.

Jo Billen

In 1795 verkochten de Franse Revolutionairen de kerk, maar de inboedel kon door een welstellende parochiaan gered worden.

In 1914 vroeg de kerkfabriek een toelage om twee waardevolle schilderijen te laten restaureren door Frans en Jos Damien uit Hasselt. Deze twee restaurateurs beschreven de schilderijen als volgt in hun prijsofferte :

“Pour la compte de la fabrique d’ église d’ Ulbeek près Alken. les soussignés Frans et Joseph Damien artistes peintres (père et fils) demeurant à Hasselt déclarent s’ engager à restaurer pour la somme de quatre cents cinquante francs deux tableaux anciens se trouvant dans la dite église et lui appartenant. Les sujets représentés sont : 1. Le couronnement de la Vierge tableau réellement remarquable et de valeur. Il est peint sur panneaux et appartient à la première moitié du 16ième siècle. 2. cinq panneaux dans un seul cadre représentant dix scènes de Saint Roch, spécialement honoré dans cette paroisse depuis longtemps. Tableaux à moindre valeur que la précédent mais ne manquant pas de caractère.(daté 1627)

Beide schilderijen zijn nu terug te vinden in de nieuwe kerk van Ulbeek die omwille van de hoge instandhoudingskosten van de oude kerk door de parochie Ulbeek na

WOI 100m verder werd gebouwd. Een ingemetselde steen'primus lapis 1937' toont hoe oud deze kerk is. Aan de linkermuur van het koor hangt het merkwaardige barokschilderij uit 1617 met tien paneeltjes waarop taferelen uit het leven van de patroonheilige Sint-Rochus voorgesteld zijn. Aan de overkant De kroning van Onze-Lieve-Vrouw.

In die nieuwe kerk bevinden zich nog enkele andere voorwerpen uit de oude kerk o.a. het beeldje van Sint-Rochus uit de 18de e. en een speciale reliekhouders met de relikwie van Sint-Rochus. Verder is er de Sint-Rochusvlag die eertijds in de processie meegedragen werd. Deze vlag werd ondertussen vernieuwd. De afbeelding van de heilige Rochus, het goudbrokaat en de vier lelies zijn afkomstig van de 19de eeuwse originele vlag.

De parochie Ulbeek was een filiaal van de parochie Alken, die evenals het allodiaal goed Ulbeek in het bezit was van het Onze-Lieve-Vrouwekapittel van Huy. In 1129 was er al sprake van een pastoor, de eerwaarde heer Robert, die met zijn schepenen bij het kapittel van Huy een vermindering van de pachtgelden trachtte te krijgen. Vanaf 1247 tot aan het Concilie van Trente (1545-1563) vormde de parochie één geheel met de collegiale van Huy en werd de kerk bediend door een vicaris-kapelaan. Vanaf 1565 waren er priesters in Ulbeek aanwezig.

HOE WERD DE HEILIGE ROCHUS GEVIERD ?

Reeds vòòr 1654 werd de kerk toegewijd aan Sint-Rochus. Vroeger droegen de pastoors van Berlingen, Gotem, Hoepertingen, Alken, Wellen, Zepperen en Ulbeek samen de Heilige Mis op ter ere van Sint-Rochus, waarna men samen met het heiligenbeeld in processie door het dorp trok om allerhande gunsten te bekomen.

In het boekje 'De H. Rochus' door O.L. Platteeuw – zijn leven – zijn vereering. Met als aanhangsel verschillende gebeden, alsook de litanie ter eere van deze heilige' (Don Bosco's Lees-Serie nr 4) lezen we :

Ulbeek. – De kerk dezer gemeente bezit een relikwie, welke door vele bedevaarders vereerd wordt. Die vereering is zeer oud ; reeds in den beginne der XVIIe eeuw grepen hier groote plechtigheden plaats.

De processie ter ere van Sint-Rochus ging zeker uit vanaf de 17de e. en dit tot 1975. Langs de weg stonden dan overal altaren opgesteld voor de devotie. Vandaag wordt de relikwie nog vereerd op de zondag het kortst bij 16 augustus. Tot voor kort werden bij de verering driehoekige vaantjes uitgereikt.
Freddy Hamonts

BROUWERIJ-MOUTERIJ SINT-ROCHUS EN VERERING O.L.VROUW

Tegenover de kerk lag een boerderij met brouwerij die door Arthur Hayen op het einde van de 19de e werd uitgebouwd tot een heel moderne brouwerij. Hij noemde ze Brasserie Saint-Roch, naar de patroonheilige van de parochie.

Over het dorpsplein liep een weg van de brouwerij Hayen naar de kerk. Op zondag kwam hij met het hele gezin met tien kinderen en gouvernantes eerst de kerk binnen. Iedereen groette en dan pas volgde de rest van de gelovigen.

Jo Billen

In 1893 gaf Arthur Hayen de opdracht om een kapel te bouwen, opgedragen aan O.L.V. van Lourdes. Hij deed dat, nadat hij teruggekeerd was van zijn huwelijksreis. In 1903 werd de kapel ingehuldigd. Na de restauratie van de kapel heeft er eenmalig een misviering plaatsgevonden. In de deur van de kapel is een heel klein gaatje voorzien. Tot op de dag van vandaag wordt daar geld geofferd.

Enkele meters verder hangt in een boom het kapelletje van het zwart lievevrouwke. Het is ouder dan de kapel van Arthur Hayen en de boom waarin het hangt staat op de grens Ulbeek – Wellen. Daarom kan het een bedevaartplaats geweest zijn in een periode dat de pest opnieuw zou zijn uitgebroken. (17de e)

Freddy Hamonts

HERBESTEMMING VAN DE OUDE SINT-ROCHUSKERK TOT BEGRAAFPLAATS

Toen in 1938 de nieuwe kerk in gebruik werd genomen, werd de oude Sint-Rochuskerk aangewend voor profaan gebruik.

Is de kerk ooit ontwijd ? Neen. Eens een huis van God, altijd een huis van God. De kerk kan niet ontwijd worden. Polen die hier appels komen plukken, knielen en maken een kruis als ze hier binnenkomen. Wijziging van bestemming ? Onttrokken aan de eredienst ? Verwijdering van relikwie ? Dat maakt niets uit.

Jo Billen

Bij archeologische opgravingen kwam een massa beendermateriaal aan het licht. Over de hele oppervlakte vond men skeletresten, een gevolg van opeenvolgende verbouwingen en begravingen in de kerk. Resten van meer dan 160 individuen werden gevonden binnen de muren van de kerk, volwassenen, kinderen en dood- of pasgeborenen.

Het begraven in de kerk gebeurde niet altijd even zorgvuldig en er werd niet geruimd. Dus lagen de kerken overvol. Door het herhaald oplichten van de stenen verzakte de vloer en sloten niet alle grafstenen even goed meer aan. Het gevolg was dat – afhankelijk van het weer – in de kerken soms een doordringende stank hing. Eind 18de e verordende Keizer Koster het verbod op het begraven binnen de bebouwde kom en de verplichting om buiten de stads- en dorpskernen gemeentelijke

begraafplaatsen aan te leggen, dus zeker niet meer in de kerk. Maar in Haspengouw bleef men verderdoen. Wat later met de Franse overheersing mocht het zeker niet meer en is het gebruik dan ook definitief uitgestorven. Men ging dan rond de kerk begraven, maar toen zag een kerkhof er lang niet uit zoals nu. Een paar hardstenen kruisen, want dat was veel te duur. Eventueel een kruisje in hout of de naam van de overledene in een baksteen van de kerk gekrast. De dood maakte deel uit van het leven en voor de meeste mensen maakte het niet uit waar en hoe je werd begraven.
Jo Billen

Als herbestemming werd geopteerd voor een integratie van het gebouw in het kerkhof. Het concept dat de Monumentenprijs 2012 heeft gewonnen, is uniek op wereldschaal. Inhumatie gebeurde niet meer in de kerk.

Argumenten die bepalend waren voor de uiteindelijke keuze :

- gebrek aan begraafplaatsen in Limburg waar nog veel minder voor crematie wordt gekozen dan elders in het land
- er is een overschot aan kerken, maar dank zij die kerken en kloosters heeft kunst en cultuur zich kunnen ontwikkelen en verspreiden
- het concept trekt toerisme aan
- de historische context is bewaard gebleven

Het archeologisch veld in het koor werd blootgelegd bij de archeologische opgravingen in 1998 en is toegankelijk gemaakt door een glazen rondgang waar veel symboliek in zit. Het zwevend effect, dat je ook terugvindt bij het begroetingsaltaar en de graftafels in het schip, staat symbool voor het heengaan van de mens, het loskomen van de aarde. Kijk je vanop het zwevend pad naar het archeologisch veld, dan kijk je naar het verleden, naar een oude begraafplaats. Het is een confrontatie tussen leven en dood.

Dit is het pad waarop je loopt van je geboorte tot aan je dood. De leuning zet aan in de grond en op handhoogte maakt die een driekwartcirkel, symbool voor de dynamiek in het leven. We volgen de weg naar de volwassenheid en de verdere levenswandel van de mens om dan als stof en as terug te keren in de aarde. De cirkel is niet dicht. Het leven is nooit af. Vlak voor je dood vraag je je nog af wat je anders had kunnen doen.

BELEVING : DE DOOD IS DE GEBOORTE VAN DE HERINNERING

Bij het binnenkomen ervaart de bezoeker een sterke lichtgloed die door het hele gebouw straalt. De sereniteit roept op tot een moment van bezinning. Het is een verstilde ode aan de overledenen, het Campo Santo van Ulbeek. Een herdenkings- en bezinningsruimte in de hectische wereld waarin we vandaag leven. Een plek van verzoening en gelijkwaardigheid. Een eigentijdse pelgrimage.

REACTIE VAN EEN BEZOEKER

Overdekte begraafplaats in Wellen – Ulbeek

Het is al jaren de gewoonte dat vrienden of kennissen in de lente thuis in Alken de bloesemtocht beginnen. Haspengouw verwelkomt dan juichend het nieuwe leven.

Sinds 2013 maak ik er de gewoonte van onze tocht te beginnen in Ulbeek bij de overdekte begraafplaats.

Een mooier contrast met het uitbundig lachen van de fruitbomen is niet denkbaar.

De tegenstelling bestaat niet in een rouwgevoel, integendeel als je het oude kerkje binnentreedt treft je eenzelfde ervaring van schoonheid maar vanuit de tegenstelling: leven – dood.

Voor je binnengaat heb je de indruk voor een oud monument te staan. Bij het openen van de deur hoor je een klik, zo vertrouwd aan oudere kerkbezoekers.

En dan treed je binnen, verwacht een eerder donkere ruimte, maar perplex blijf je staan omdat je plots terecht komt in een wolk van licht. Hier worden de doden naar het licht gebracht.

In de beide zijmuren zijn de ramen poorten geworden, vrije doorgangsruidten voor het licht en de bezoekers.

Aarzelend stap je over het witte grindpad, kijkt links en rechts naar verheven grafplaten, die uit de bodem lijken op te rijzen. Achteraan is de inkomruimte omgevormd tot een columbarium.

Dit is een piëteitsvolle ruimte in de volle betekenis van het woord: liefdevolle gedachtenis jegens de doden en de dingen die het verleden ons geschonken heeft.

Dit verleden wordt op een wondermooie manier bloot gelegd in wat eens het kerkkoor was.

De archeologische resten in silex en mergelsteen weerspiegelen de degelijkheid waarmee onze voorouders hun religieuze gebouwen optrokken. Met een zekere schroom ga je de trap op van het verhoog om neer te kijken naar de resten uit het verleden: dode stenen.

Dit is het enige moment waarop je blik naar beneden gaat.

In deze ruimte wordt je blik steeds opwaarts getrokken. Zo kan je er niet naast kijken hoe mooi de houten balustrade van de doksaal hersteld is.

Hier vertraagt en verstilt de pas, hier spreken de stenen en werken in op het denkvermogen maar vooral op het hart.

Onder de indruk van de kracht van deze heel oude kerk met een nieuwe bestemming
stap je in de letterlijke betekenis van het woord door de muur naar buiten.

Wandelend tussen de graven komen de afwezigen weer even aanwezig door het
spellen van hun naam.

Hier is een oord gecreëerd van beschouwing en inkeer.

De Haspengouwse bloesems wachten.

Victor Vaes
Lindestraat 36
3570 Alken

De reliekhouder van Sint-Rochus.

De Sint-Rochusvlag die eertijds in de processie meegedragen werd. Deze vlag is ondertussen vernieuwd. De afbeelding van de heilige Rochus, het goudbrokaat en de vier lelies zijn afkomstig van de 19de eeuwse originele vlag.

17de eeuw schilderij met tien taferelen uit het leven van Sint-Rochus. (afkomstig uit de oude kerk van Ulbeek)

Kroning

Kapel van brouwer Hayen

Boomkapelletje van het zwart lievevrouwke

BRONNEN

Ulbeek – De oude Sint-Rochuskerk aangevuld met een bondige historiek over het dorp en zijn heerlijkheden – Jo Billen – 2008

De H. Rochus door O.L. Platteeuw – zijn leven – zijn vereering – Met als aanhangsel verschillende gebeden, alsook de litanie ter eere van deze heilige – Don Bosco's serie nr 4

Ulbeek – Sint-Rochuskerk – opgraving 1998 – Opgraving : Stijn Bielen ; Rapport : Elvira Knaepen

www.erfgoedplus.be

www.heiligen.net

Beschrijvende nota's restauratie – Architectenbureau De Wyngaert

Hayen, geschreven door André Goossens, schoonzoon van Arthur Hayen en uitgegeven in eigen beheer enkel bedoeld voor de familie

GEÏNTERVIEWDE PERSONEN

Freddy Hamonts , Daalstraat 38 Ulbeek, 70 jaar, gepensioneerd bediende Pligas, lid van de kerkfabriek

Jo Billen, Veerstraat 25 Wellen, verantwoordelijke cultuur gemeente Wellen, °04-08-1959

REACTIE VAN EEN BEZOEKER

Victor Vaes, Lindestraat 36 Alken, °14.08.1937, Voormalig beroep: Revalidatiecoördinator voor psychiatrische patiënten.

KONDEN GEEN BIJKOMENDE INFORMATIE GEVEN IVM ULBEEK

CRKC : info@ophandengedragen.be

postmaster@kadoc.kuleuven.be

bart.bosmans@limburg.be